

НЕВЕН

NEVEN

КУЛТУРА
КЊИЖЕВНОСТ
УМЕТНОСТ

ПРИЛОГ
СРПСКИХ НЕДЕЉНИХ
НОВИНА
У САРАДЊИ
СА ЗАДУЖБИНОМ
ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА

БУДИМПЕШТА
ДЕЦЕМБАР 2024

Крст српског трговачког „содружества”
у Сентандреји

фотографија: Иван Јакшић

Садржај

Георгије Магаршевић
ПРЕДИСЛОВИЈЕ

Драгомир Дујмов
РЕКЛИ СУ О „ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ”

Никола Ластић, Драган Јаковљевић,
Јована Вечић, Давид Кеџман Дако,
Драгана Меселџија, Ђорђе Нешић,
Зоран Меселџија
ПЕСМЕ

Никола Ластић
БИТКА ЗА СУЛЕЈМАНОВАЦ

Милош Црњански
СЛИКА АЛЕКСЕ ШАНТИЋА

Петар Милошевић
ПЕРСПЕКТИВЕ ИЗУМИРАЊА

Петар Милошевић
ПОЧЕТНО СЛОВО

Љубинка Перинац Станков
КИША

Давид Кеџман Дако
МАЕСТРОВ ХОД/
ВЕРТИКАЛОМ У ЗЕНИТНИ ЗВОН

Милан Дујмов
ТРГОВАЧКЕ ПОРОДИЦЕ У БУДИМСКОЈ
ЕПАРХИЈИ

Драгомир Дујмов
У СПОМЕН СРПСКИХ ОПТАНАТА
ИЗ БАРАЊЕ

Драгомир Дујмов
ДИМИТРИЈЕ ПОПОВИЋ, ОДАНИ
ПОБОРНИК ВУКА КАРАЦИЋА

Душан Павлов
АНЕГДОТЕ О ВУКУ КАРАЦИЋУ

Ђорђе Нешић
ОСИЈЕК

Милан Миџић
СЕОБА

Драгомир Дујмов
ЧУВАРИ ТАБАНСКОГ ОСТРВА

НЕВЕН 1982–1988

Председник уређивачког одбора:
Стојан Вујичић (1933–2002)
НОВА СЕРИЈА од маја 2003.

Бивши главни уредник:
Петар Милошевић (1952–2021)

Уредништво: Драгомир Дујмов (Драго Каћмарац)
(главни уредник), Милан Дујмов.
Материјална средства за објављивање
овог броја Невена обезбедила је Српска
самоуправа III и VII кварта, Будимпешта.

ПОВОДОМ ДВА ВЕКА ОД ИЗЛАСКА „СЕРБСКЕ ЛЪТОПИСИ”

200 - годишњица постојања „Летописа Матице српске”

ГЕОРГИЈЕ МАГАРАШЕВИЋ

Предисловије (Предговор)

Сербска летопис, која ти, благонаколниј читаоцу, у руке долази, није се могла због њеких околности (околности) с годином 1824. започети; – но она је с овим малим закосњенијем (закашњењем) то получила (добила), да је сада тако заведена и основана, да ће у напредак свагда на оно време заиста печатана (штампана) бити, које се на то објави и одредјели. Јер окром (осим) тога, што су ижвиденија (трошкови) за сваку будушћу (будућу) частицу (део) њену обезбјеђена; притекли су на мене позиваније још и многи, родољубијем и ученостију знаменити Србљи и дали су ми заиста драгоцјене прилоге за Летопис, тако да је и друга частица готова и за печатњу спремна.

Поред овог дјели осведоченог соучастија (учешића) наши једноплеменика не могу ли мислити, да им је предпријатија (подухват) ово повољно? а тим истим одушевљен, не морам ли с великим повјеренијем (поверењем) и све друге изобрааженијем (приказом) духа и срца (срца) украсене родољубце смјело позвати и учтиво молити, да би от свог ученог скровишта већу или мању част (део) на жртвеник народног просвјештенија (просвете) принали (принели), за коју год от овдје назначени рубрика штогод (нешто) за ползу (корист) и увеселије (веселје) рода сочинили (учинили) и у Летопис ставити извољели. Благодарност и корист народна нека или за сад довољна награда буде за труд и пожертвованије (пожртвованост).

Како је намјереније Србске летописи, то ће свакиј из предмета, који се у њој налазе и начина, којим су ови описани, дако (како би могли) дознати; а и ја сам скоро при сваком одделенију ове књижице мњењие (мњење) моје открио; но за боље цјело

овог предпријатија изјасненије нека то и овдје стоји: Све што се год Славенскога народа от Адријатског (Јадранског) до Леденог, и од Балтиског до Црног мора вообшче (уопште); а особито што се нас Србаља тиче и у то у књижевном призрајенију (погледу); све је то предмет Србске летописи; а њен карактер нека овај буде: никог неувредити, но свима што више ползе принети. Да је обширност њена велика и полученије цјели многотрудно и тежко; то признајем; но зато исто помоћи тражим, соучестија (саучесништво) иштем (тражим); јер шта неће јединосножна ревност и међусобна љубов учинити? –

Из искуства даље весма (веома) добро знајући, колико се штете књижевству (књижевности) нашем нанело со тим што су њеки наши списатељи (писци) безсумњено из велике ревности поспјешном (потпомогнутом) напредку Литературе наше кадкад или даље заилезили, нег што је задашње време и ова околности (околности) от потребе било; или преким путем без предострожности итили (хитали) ко совершеном исполненију (испољавану) ватрене жеђе својем не обзирујући се (не обазирјући се) ни на једну ни на другу страну, – осим тога знајући, колику распу (расправу, свађу) замели измеђ читатеља своји, због новости које у језику самом, које пак у ортографији заведени: – гледајући сваким начином, Србска летопис с већим числом (делом) народа нашег у миру сагласију (сагласности), увјерен будући, да ће само оно временом својим бити, што бити мора!

У Новом Саду, 1. маја 1824.

(„Сербске летописи”, Будим, 1824)
(Текст доносимо на савременој српској ћирилици са мањим правописним изменама и преводом мање познатих речи)

Рекли су о „Летопису Матице српске”...

„Ове године српска култура прославља један врло битан феномен – 200 година постојања Летописа Матице српске, књижевног часописа који у читавом свету најдуже, а без већих прекида излази још од 1824. године”, наглашава др Луна Градишћак у свом чланку „Слово о Летопису или поука о животу” који је штампан у мајском броју за 2024. годину, суботичког часописа „Луча”.

Равно пре два века изашао је из штампе први број часописа „Сербска летописи за год. 1825”, чији је уредник био Георгије Магарашевић (1793–1830), професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду. Часопис је штампан „У Будиму Писмени Крал: Всеучилища Пештанскогъ 1824.”, захваљујући материјалној подршци Константина Каулица, новосадског књигопродавца.

Повод за покретање поменутог часописа била је обустава бечког листа „Новине српске” Димитрија Давидовића (1789–1838) и Димитрија Фрушића (1790–1838) током 1822. године.

„Чим су аустријске власти сазнале да је Давидовић ступио у службу Србије, повеле су о томе истрагу, чији крајњи исход је био затварање његове штампарије и обуставањање новина”, бележи др Василије Крстић у својој књизи „Историја српске штампе у Угарској 1791–1914” објављене у Новом Саду 1980. године.

О томе пише и Живан Милисавац у својој књизи „Матица српска”, издате такође у Новом Саду давне 1965. године: „После престанка «Новина српских» 1822. године Срби немају ни једног листа, ни једног часописа, ни једне сталне публикације. Књижевни живот је међутим почео да се развија упркос неповољним политичким и друштвеним приликама. (...) О покретању часописа највише су размишљали Шафарик, Магарашевић и Мушички; 22. јуна 1823. године шаље Магарашевић Хаџићу у Беч, где се овај тада налазио ради студија, објаву о «Летопису». Значи одлука о покретању часописа донесена је већ негде почетком 1823. године. Иако је Магарашевић одмах

затим тражио од Хаџића и сарадњу на новом часопису, прва књига је припремљена тек идуће 1824. године, а 12. маја је добила имприматуру цензуре. Часопису је дато име «Сербска летопис», по угледу на сличне немачке публикације под именом «Jahrbuch», «Jahrbücher» (...) Иако одобрен од цензуре већ 12. маја 1824, одлучено је да «Летопис» почне са излажењем 1825, па је на првој свесци и означено да је за 1825-ту годину, а излазиће четири пута годишње, колико је било годишњих васара у Пешти, да би се на њима могао продавати.”

О истој проблематици сведоче и реченице XV поглавља првог броја „Летописа”: „Лишен Новина Српски, драгоцјености народне, коју лако прежалити не можемо. Лишавамо се и оне користи, која је новинама вообште (уопште) за свакиј народ и за сва његова многостручна у животу одношенија (односе) – нераздјелимо скопчана (нераздељиво повезана) (...) – Желећи дакле овом недостатку колико толико притећи, стављају у сваку частицу (део) Србски летописи кратка извјестија 1. о знатнијима дјелама Славенски списатељи вообште; 2. о свима књигама, које код нас Србаља изилазе, и које су досад изишле.”, штампане у првом броју „Летописа”. Но, поред свега тога Магарашевић је, очито, имао и преку потребу да своје читаоце увери да ће његов часопис излазити редовито. Тако на последњој страници првог броја „Српског летописа” наилазимо на „Примјечанија” (Примедбе) у којима, између осталог, стоји и ово: „Летопис Србска излазиће сваке Године у овако истом формату и овим подобног содержанија (садржаја), Цјена само за Пренумеранте (претплатнике) (која до Месјеца Маја трајати будет) 30 хг. у Сребру, будет а по изхожденију (истеку) горњег термина хоће се Цјена повисити.”

„Намера Магарашевића била је да Летопис постане прави књижевни часопис, који би допринео општем културном напретку народа”, бележи у

будимпештанском „Српском календару за преступну 2024. годину” Душан Ј. Љубоја. У даљем делу свога написа Љубоја изјављује: „Часопис који је од првог броја имао за циљ да се бави српским али и општим словенским питањима, токо првог века свог постојања имао је истакнутији значај. У периоду пре 1848. године Летопис је био један од ретких гласила која су усмеравала правац српске културе, имавши велики утицај на развој и ставове јавног мњења поводом главних националних питања.”

Председник Матице српске, Драган Станић, на представљању Матице српске и промоцији њеног „Летописа” у загребачкој српској „Просвјети” поред осталог изјавио је и ово: „Матица Српска је пречанска установа с погледом на целину српских простора, у време оснивања од Пеште до Црне Горе. Летопис је 1823. покренула група интелектуалаца у новосадској гимназији, а 1824. изишао је први свезак. Програм Летописа важи и данас, иако је реализован на различите начине. Први уредници и сарадници били су Георгије Магарашевић и Павел Јосиф Шафарик. Нема часописа књижевно-културног карактера који непрекидно излази већ 200 година, иако се бележи и неколико покушаја гашења Летописа Матице српске – 1835/36 те 1848/49, као и у два светска рата”.

Д. Д.

Георгије Магарашевић (Адашевић, 1793 – Нови Сад, 1830)

НИКОЛА ЛАСТИЋ**Хвалоспев**

у бесловесном
магновењу
сребром обавијен
спремам олују уморан

даљина од греха
ме неће
нада мном добри дух
бди

плач горестни
мисао ми збуни
пут пређени
до Преображења

*

ДРАГАН ЈАКОВЉЕВИЋ**Минули сан**

Као неко
ког добро знам
сањам
минули сан.

Вихор
што увек
кроз исте дрвореде
хуји
и коначиште
налази
горе,
у брдима
овенчаним маглама,
далеким
као сан
од свитања.

У часу
што измиче
журно,
брже но звезда
над главом
номадског пастира,
тумара вихор
истим пољима
сећања,
неутешан
и гневан
према сваком
ко снева.

Уз потмули доб
незгаслих дамара
хита
да копљем
освоји живот,
у дослуку с душом
све мање
мојом.

*

ЈОВАНА ВЕЧИЋ**Прелазно**

Две плаве лутке леже ми у телу
Једну сам родила Преко њихове мекане
коже
клизи мој неумољиви појмовник

Приче о змајевима
увлаче се у пукотине прекривача
трзам се при сваком трзају
угашена лампа пуна кајања
оне не познају сутра

постоје из дана у дан
ја од ове па до следеће године

Основа постојања је страх
испрекидано дрхтање
шта ће рећи васпитачица

што стижемо пре времена
и одлазимо последње

Продавачици плаћамо двестотком
фиксираном течним лепком
знали смо да се не купују слаткиши
ипак трчали смо без даха
да се случајно не покида

пажљиво компонован
живот пре подневних часова

*

ДАВИД КЕЦМАН ДАКО**Путник с друге стране**
(Криком незнајца из сна пренут)

С друге стране жичане оградe, лево од
пута,
кроз прозор аутобуса угледах два гроб-
ља.
Тик једно уз друго а два. Засебно знаков-
ље.
Тако би и тако оста! Посве засебно. За-
навек!

Једнаке ширине а дубина – погледом не-
досежна.
На оба бели бели надгробници. Сви исте
висине.
Као да су у истом дану од исте руке од-
једном сви
настали и у праве редове постављени вр-
хом ка небу усмерени.
И чини се, сваког трена, ка сунцу ће по-
летети
и тек тамо, без раздела, биће једно.

Разорним средиштем, између белих за-
себника,
иде незнајац. Дугајлија! Горштак! Капа
у руци.
Такав, без знака, средином ходећи – ни-
ком не припада.
Тас је на теразијама, у равнотежи, са сви-
ма Једно!

Гологлав, усправан, заглаван у сенку ис-
пред себе.
Путник с друге стране оградe, према жи-
ци украј друма.
Разделник! Узвичник! Близином – све ми
сличнији.
Двојник? Или се то ја, у свему пређашњи,
криком незнајца
из сна пренут, враћам из света коме још
довољно не припадам?

*

ДРАГАНА МЕСЕЛЦИЈА**Сан**

Питам се,
у какве то црне рупе
пропадају снови,
и како се одатле ваде?
И на којим то
недостижним висинама
станују осмеси
и зашто их данас
као ретко и егзотично
биље саде?

И питам се,
зашто су облаци сада
тако густе као тесто,
а нису били такви,
кад смо били деца?
И ко се уосталом сада,
осим обриса нашег
босоног детинства,
око тога, уопште штреча?

И питам се,
јесмо ли то путовали игде,

или смо само
удубљени у атласе,
пространства сањали?

И одједном ми се чини
да смо неке једнороге
и неке измишљене,
недостижне светове,
само силно желели
и гањали...

И нешто ме у мени боли,
а не знам откуда бол та,
ни откуда сета
из дана у дан.
И више уопште нисам сигурна,
да ли сам те заиста имала
или си ми и ти био
само један недосањани сан.

*

БОРЉЕ НЕШИЋ**Храм св. Николе у Вуковару**

У храму светог Николе
Не висе више иконе.

И не чује се звоњава
Кроз прозоре од поњава

И нема торња ни крова
Ни штампарскога олова

Неподупрта небеса
Испод сломљеног чемпреса.

Гласови ишту тапију
На васељенску јапију.

Материјала Онога
За степениште до Бога.

*

ЗОРАН МЕСЕЛЦИЈА**ФилоСофија**

Не дозволи да те укалупе
они који никад нису били слободни

Стаза је много, а само неистражене
воде некој новој срећи

Немој вући друге са собом
јер ћеш схватити да луташ
њиховим световима и изгубићеш се
међу онима који су већ изгубљени

Време ће доћи брзо
Када твоје стопе више неће
остављати трагове путевима
којима пролазиш

Њима ће ићи неки нови људи
који те се неће сећати

НИКОЛА ЛАСТИЋ

Битка за Сулејмановац

Трећи роман Петра Милошевића који носи наслов „Битка за Сулејмановац” чини са претходна два романа овог писца – „London Помаз” и „Ми же Sentandreјци” – једну трилогију. То потврђују ликови из „Битке за Сулејмановац” преузети из претходна два романа, попут Ичвича, госпође Твист – из романа „London Помаз”, а Главата Ната, Куплунг, Про Форма, г. Молер – из породичног рикверц романа „Ми же Sentandreјци”. По структури нарације, најмодернији – „најпост-модернији” – је други по реду Милошевићев роман, док први по реду заузима друго место по квалитету. Роман „Битка за Сулејмановац” по деконструкцији форме можемо сврстати међу традиционалистички – линеарне – романи модерничке и постмодерничке инспирације какав јесте и Андрићев романескни спис „На Дрини ћуприја”. Наратив се дели на хроничарско и анегдотско приповедање, радња се развија или одвија, како малопре рекосмо – праволинијски, дакле, линеарно. Прва два романа – по времену настанка – имају за садржинску грађу догађања у прошлости и садашњости, док трећи роман по времену постанка нас води у свет будућности, у свет који представља утопију, односно, истовремено, антиутопију.

Трећи по реду роман Петра Милошевића налази се, дакле, на граници између утопије, антиутопије, те фантастике и спекулативне фикције. Ови дискурси су омиљени начини књижевног општења модерне, модернизма, неомодернизма и постмодерне. Како би се ова теза потврдила као тачна, упоредићу га са романом Олдоса Хакслија „Врли нови свет”.

Основни, површински, ток Хакслијево творевине креће од ближе будућности до даље будућности, испресецан дигресијама и преокретима и понирањима у „прошлост”, односно, нама ближу будућност. Ову пространу фабулу чине посета студената породилишту и центрима психолошке обраде, љубавни односи између Ленине Краун и Бернарда Маркса, Ленине и Дивљака, посета индијанском резервату, и на крају долазак Линде и Цона у цивилизовани свет будућности, у који се, поред Цона, не умеју да уклопе снажне, изражене индивидуалности, Вотсон Хелмхолц и Бернард Маркс. Иза хаотичне фабуле, међутим, крије се једноставан концепт сјае, један обични пример начина уклањања индивидуалности које су неспособне да се интегришу у „савршени” колектив светле будућности. Овај поступак, односно, случај није јединствен, већ општа пракса. На пример, издавање дозвола од стране Мустафе Монда у читавом току радње, а да не говоримо о његовом необичном појављивању на почетку романа.

И у Милошевићевом роману иза свега стоји Врховни врховник, један од управљача света, попут Мустафе Монда, муж госпође Твист, мр. Твист. Он држи све konce у рукама, од кога све зависи, предузима све значајније мере, а да тога није свестан, издаје налоге да се несрећне земље бомбардују, посредно изазива, располагајући међународним публицитетом, Битку за Сулејмановац, на тај начин продужава рат, и све то ради из једног простог разлога, да би своју жену задржао крај себе, у Њујорку, која проналази себе, своје право Ја једино у томе да спасе свет, да му ублажи ране, неутралише ефекте глобалног крвопролића.

И у роману Петра Милошевића радња се креће из садашњости, односно, ближе будућности, где у прва три поглавља Ичвич покушава да камером забележи све аспекте живота сентандрејских Срба, то јест њихово изумирање да би у даљим поглављима била разоткривена тајна и права српска Сентандреја, односно, њена истинита прича, што ће рећи, њена прошлост. Разоткривајући прошлост, објективном сликом, из стерилне, непристрасне перспективе садашњости, истовременом са Ичвичевим веком и живото, прича се наставља потрагом протагониста за завештаним благом. Они откривају да је благо

заправо секснафта, гориво и афродизијак, љубавни стимуланс, фенилетиламин, у исти мах, дакле, рафинирана руска нафта помешана са фенилетиламином, који је још у 18. веку открио Гаврило Стефановић Венцловић. Секснафта ширећи се по читавој Панонској низији води нас у утопичну будућност. На површини фабуле нижу се догађаји, невероватном брзином, Панонија се претвара у пустињу, ничу харемијати, емирати, избија рат, то је у ствари битка за Сулејмановац, отмица авиона за Њујорк, напад на Запад, односно, на врховног врховника, преко избијања космичког мира после рок и фолк концерата, и све то пројето љубавним четвороуглом – Врховни врховник, Про Форма, госпођа Твист и Ичвич. Иза хаоса фабуле и овде налазимо, као што смо то раније установили, једноставан сјае, удвостручен, пометњу светских размера зауставља Ичвич, сучивши се са смислом сопствене судбине која га води у загрљај госпође Твист.

У виђењу српског писца, аутора романа који овде анализирамо, Срби у Мађарској, односно, Срби у Сентандреји имају само садашњост и прошлост, а не и будућност. Зато он поред утопије у будућности, има и концепт утопије, у домену историјске фантастике, која је смештена у прошлост, јер у духу постмодерне сматра да будућност и/или садашњост мења и прошлост. Идеја постојања завештаног блага оваплотила се у смотуљцима, духовном наслеђу мртводунавских Срба: „Vreme u Sentandreji ima samo jednu dimenziju: retrospektivnu: jednosmerno vreme koje ide u rikvers, vraća se u sebe i teži svome jezgru, toj famoznoj zvezdi u sredini beskrajnog plavog kruga.” (Петар Милошевић: Битка за Сулејмановац, Матица српска, Нови Сад; Издан, Будимпешта, 2000., стр. 95.) „...Trudio se da Sentandreju ovekoveči onakvu kakva je ona sve više bivala: u stvarnosti sve bleđa i nestavnija, a u sećanjima i legendama sve blistavija i stvarnija.” (Милошевић, 2000, стр. 13.)

Ово језгро представљају мртводунавска секта која је против монаштва, и појаве, или опасности од покалауђеривања свих Срба у Сентандреји и Угарској. Ова секта је изградила систем тајних подземних тунела који повезују подруме испод тла Сентандреје, а проширили су се и продужили до Будима, с једне, а на север до Острогона, с друге стране. Ова српска заједница је опседнута рађањем и зачећем, и децом, коју су одузели од очеве и мајки, као што је то случај и у Хакслијевој антиутопији у којој је држава преузела улогу породице, где се деца рађају у боци, и из ње изручују у лабораторији. Из мајчине утробе ваде се опходне ћелије, а мушки сперматозоиди у вештачким околностима се спајају са овим ћелијама, творећи ембрионе. Породице нема, и као код мртводунавца одгоју деце води бригу шира заједница, секта или држава. Такође су у „Врлом новом свету” поремећени традиционални породични и сексуални односи. Под лозинком „свако припада свима” остварена је потпуна сексуална слобода, љубавни партнери се мењају на годишњем, месечном, недељном и дневном нивоу. Нема брака, верности, ни породице, ни рођака. Не постоје очеви, мајке, синови, ћерке ни сестре итд.

У основи Милошевићеве визије нове будућности, друге утопије у роману „Битка за Сулејмановац” породични живот се темељи на сексуалном разврату и промискуитету, гледано из хришћанске и пургерске перспективе, односно, на полигамији, али само на европском Истоку: „Shodno tim promenama menjao se i život, novopustinjski narod zavoleo je pilav i smokve, a ukinuto je i bračno jednoulje; prema Zakonu o haremu svaki muškarac mora je da ima najmanje tri žene, i to ne samo formalno (postojao je ombudsmanski ured za žalbe prenebnegnutih supruga).” (Милошевић, 2000, 81. стр.)

„U haremima je bila velika potražnja za ženskom radnom snagom, ali su i za muškarce otvorene neočekivane perspektive: pored mnogoženih iznurenih muževa angažovan je „dotucnik”. „Ta funkcija bila je kompleksna, pored telesnih oblasti

pokrivala je i psihičke, dotucnik je osim dotucavanja morao da sluša laprdanja i izvoljevanja histeričnih žena za koje primarni muž više nije imao živaca”. (Милошевић, 2000., стр. 82.)

Што се тиче форме, мора се рећи, да је аспект приповедања Милошевићевог романа једнозначан и линеаран, односно да је приповедање униформно, док у роману Олдоса Хакслија оно је полифонично. У трећем поглављу романа „Врли нови свет” може се разабрати чак 12 аспеката, или још више. Недостатак полифоничности нарације, код Милошевића, надокнађен је на плану писма и дијалога, који су у роману „Битка за Сулејмановац” бројнији, чешћи, а у домену писма меша се ћирилица и латиница, хроничарско и анегдотско приповедање у модернизованом духу штампано/писано је латиницом, док су дијалози, односно, било какав вид говора ликова дат је ћирилицом. На овај начин писац је артикулисао своје родољубље, као и родољубивост већине јунака у роману. Намерно не користим термин патриотизам. Игра речима карактеристични су за оба писца и оба дела, понекад без смисла – „изванредно срање” уместо изванредно стање, док у другим случајевима имају важан значењски вишак – као у примерима што следе: швејк (уместо шејк), терористи (уместо терористи) – код Милошевића, сексофонисти (уместо саксофонисти), Фројд (уместо Форд) – код Хакслија.

У погледу значења које је често деконструисано другим значењима у истом делу или у истом поглављу, може се рећи да је у оба дела изражена истина и сентимент, којих се не можемо одрећи, а то је право на несрећу, право да се буде несрећан, и с тим у вези, право на лепоту и истину, на херојство и племенитост, право на љубав, на верност и слободу, које угрожавају искључивост која промовише само три вредности – срећу, комфор (удобност) и стабилност (извесност). У оба дела на више места се инсистира на овој мисли, на овом уверењу. То потврђују следећи цитати у Милошевићевом делу:

„Vidovi nesreće kao što su ljubavni jadi, glad, politička ugnjetenost ili skršena ljudska i ženska prava, predstavljali su pretnju zapadnom svetskom poretku pošto su se nalazili van Zapada koji je u celini bio srećan.” (Милошевић, 2000, стр. 126.)

„U vanzapadnim čvorištima nesreće još uvek je vladalo mišljenje da se ima pravo na nesrećnost. Ali u tome se izvolilo varati, jer u globalnoj zajednici čovečanstva, koja je posle pada komunizma jedinstveno srljala u sreću, niko nije imao pravo na nesrećnost, čak ni privatno, a kamoli u višem, političkom smislu.” (Милошевић, 2000, стр. 126.)

„Čim bi se dakle negde pokazala kličica nesrećnosti, sile međunarodnih snaga odmah bi počele da

bombarduju ugroženu tačku, i vazdušni napadi ne bi prestajali sve dok u kraterima bivše nesrećnosti ne iznikne sreća.” (127. стр.)

„Ali Ičvič nije računao sa Glavatom Natom.”
„Zumovao je na kuglu zemaljsku i video da je vrhovni vrhovnik uperio prst u Sentandreju i preti bombardovanjem zbog nesrećnosti. Ispostavilo se da Glavata Nata opasno tuguje. I to u međunarodnim dimenzijama.” (стр. 141.)
„- Ајде де што се у вароши више дивани мађарски нег српски. Ал сад се већ и мађарска реч губи, толико су навалиле ође јапанске туриште.” (142. стр.)

Код Милошевића несрећа има негативни предзнак, док код Хакслија има више позитивни, али обојица предвиђају човечанству мрачну будућност, тоталитарне режиме, искључиво једноумље које промовише три вредности: срећу, удобност и стабилност. И Хаксли је свестан да постојање различитости и толеранције, солидарности и слободе изискује, повлачи за собом несрећност, нестабилност, несавршеност, болести и непријатности. Уз ове вредности и недостатке сврстава још четири вредности: лепот и високу уметност, истину и науку.

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

Слика Алексе Шантића

Данас се већ јасно види, да смо што се књижевног живота и интересовања за књигу тиче, далеко од предратног доба, када је „Књижевни гласник” значао једну важну чињеницу Србији, а нарочито у животу Београда. Данас већ и они, које називају „футуристима”, знају да су Скерлић и његово доба ипак израз широког цветања могућности књижевних. Стање данашњег литерарног живота не разликује се много од данашњег стања баналног живота партија, чиновника итд. Са свим својим срамотама, бедама и нискостима.

У данашњем друштву ђифта и пиљара књижевност има тако смешно место и зато понављам оно што сам већ пре две године рекао, да поет сада не значи ништа и да се не чита ни Дучић.

Алекса Шантић, један из плејаде тог истог доба, с јасним и звонким лирским звуком, заборављен је као да га није ни било. Једино се још његове родољубиве песме читају, а мирис његове источњачке младости, као мирис ђилибара и дима, сан и господски глас певача, ишчезавају. Без великих потеза, романа, драма, много књига, његов чист лиризам увео је и изгледе у нашем времену. Много хваљене песме у предратној лирици губе се.

Његова мушка чистота требало би да је дуготрајнија власт, али чело главе ће му се изређати говорници, чије је „званично путовање” плаћено и сазнаће се из новина да је опет један „велики песник” на умору.

У овом простачком времену, опет ће „млади” бити они, који ће дати праведну меру. У нагону да се песничке судбине повежу, да се створи непрекидна књижевност, даће Алекси Шантићу достојно место певача, чистог и јасног лирика, који је био богодан и тајно дубок. Његов знак, међу многим нашим славним и високопарним еквилибристима, биће расцветана грана, али скривена иза његове књиге и живота. С раскошним пејсажем дубоко повезана слика, имаће дубљег смисла, за развитак наше лирике, од свих певача и есеја оних, којима то у каријери треба.

Пре две године, кад сам у Мостару проводио лето на војној вежби, виђао сам га сваки дан. Сви ми „футуристе” били смо му досадни, али смо вечери проводили тихо и лепо. Пред нама је била дивна узбурканост плавог стења, под модрим небом, минарета и ђамије, као копча, и бели, арапски шатори, стара, турска гробља са камењем под чалмама, а зарезаним словима лепим као ситне руже. Све је то учило тишини. Књижевност и критика заиста нису биле важне. Диван, стари, стрми мост водио је у ноћ, над Мостаром, у којој је сијао месец, као увис бачена мецедија. Неретва

Ово и овакво убеђење Хакслија потврђују следећи цитати из његовог дела:

„I sam Ford je učinio mnogo da se naglasak pomeri sa istine i lepote na udobnost i sreću. To je zahtevala masovna proizvodnja. Industrija se razvija normalno u uslovima opšte sreće, a ne istine i lepote.” (Oldos Haksli, Vrli novi svet, Blago, mono & manana press, 2001, 238., 239. str.) „Šta vredi istina ili lepota, ili znanje, kad vam svuda naokolo eksplodiraju antraks bombe?” (Haksli, 2001, 239. str.) „Ali ja želim neprijatne posledice” (Haksli, 2001, 251. str.) „Mi ne , reče Upravljač” „Mi više volimo udobnost.” „Ali ja ne volim. Ja hoću boga, hoću poeziju, hoću pravu opasnost, hoću slobodu, hoću dobrotu, hoću greh.” „Vi u stvari tražite pravo”, reče Mustafa Mond, „da budete nesrećni.” „Pa neka bude”, prkosno reče Divljak, „tražim pravo da budem nesrećan.” (Haksli, 2001, 251. str.)

Срећа се, у случају неповољних околности, или душевних немира, сумње у светски поредак, у сврсисходност рата, у перманентно ратно стање, у случају потешкоћа, страха и стреса, болова, болести, у случају неминовног бунта, пркоса и ината, одржава и стабилизује посредством соме, код Хакслија, или помоћу фенилетилamina

– у фиктивном и тајанственом вилаету Милошевића. Сома делује путем брзог задовољавања човекових елементарних жеља и потреба, како на психичком и сексуалном, тако и на телесном и интелектуалном плану. Сома јесте идеализована замена дроге, дувана и алкохола, без непријатних последица ова потоња три. Од соме нико не треба да повраћа, не треба да га боли глава. Она смирује и подмлађује, инспирише и надахњује, штити од опасних и субверзивних мисли. Фенилетилamin изазива љубавну страст, као и платонску заљубљеност, дражи па смирује, спасава од беса, агресивности, очаја, брига и проблема, али супротно од соме која ослобађа болних и дубоких осећања, фенилетилamin их распламсава.

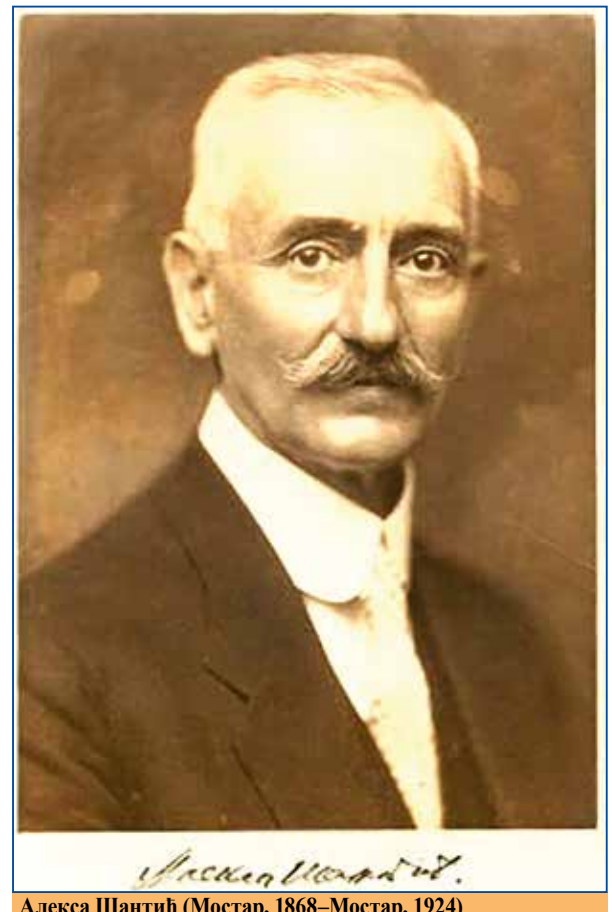
Протагонисти у оба романа побунили су се против светског поретка или су били на ивици да то учине, и на крају и без соме, и без фенилетилamina проналазе, упркос светског поретка који опстаје, на маргинама овако уређеног света, своју срећу и слободу, прожетост љубављу. Бернард Маркс и Хамхолц Вотсон на удаљеном острву, Џон у дивљини скривеној усред цивилизације, а Ичвич и госпођа Твист у Венецији. ■

га више не дира: та све што је лепо, свуд по свету слабо пролази.

Свако вече долазио је радо и слушао пренеражено стихове Расткове, које сам му одушевљено читао. Одмахивао лепом и чистом руком. Писати песме није му више изгледало тако лепа ствар као некад. Има нечег глупог у ставу песника, пред стокм, што блеји у Месец, док он свира у фрулу. Пратио ме је на путу у логор. Али свакако да није био песник, зато да га широм Босне декламује о Светом Сави.

Говорили смо о јесењим песмама, причао је о Херцеговини, речи су му тако лепо пролазиле, као девојке, турско робље и витезови. Знао је већ да ће му се тело распасти у звездану, цватну, мирисну земљу. Књижевност, у којој је био „велики лиричар”, није му више изгледала тако важна. Бити песник значило је нешто сасвим друго.

Побољевао је, али није се тужио. Једне ноћи, показујући у мрак, изговорио ми је сто четрнаесту суру из Корана. „Склоништа тражим... склоништа од Удувала, од Издајника, који дува у груди људске, склоништа од Џина и од људи.” (1923.)

Алекса Шантић (Мостар, 1868–Мостар, 1924)

ПОВОДОМ ТРИ ГОДИНЕ ОД УПОКОЈЕЊА

ПЕТАР МИЛОШЕВИЋ

Perspektive izumiranja

Петар Милошевић

Sentandrejci su proklinjali Ičviča. Kada se vratio iz Londona u Pomaz, baba Koviļjka ga je u kapiji dočekala podbočena, a on je po tome znao da nešto nije u redu.

Baka mu je rekla da su poslednji Sentandrejci ljuti zbog njegove TV-emisije o njihovom izumiranju.

Ičvič se čudio. Zašto se srde na njega? On je samo pustio snimak pozorišnog komada Mi že Sentandrejci, koji su na sentandrejskom Glavnom trgu izveli glumci pozorišta „Joakim Vujić” iz susjednog Pomaza.

– To je samo литература – odmahivali su posle predstave poslednji Sentandrejci u restoranu kod Hužvika.

– Које изумирање, молим те лепо, када, ево, чак и усмено чувамо родну ћирилицу и свој идентитет – рекли су ћириличком артикулацијом гласова.

Literatura im nije smetala, ali televizija je nešto sasvim drugo. Tamo se prikazuje istina.

Ili barem stvarnost. A nije u redu, smatrali su poslednji Sentandrejci, da se njihovo izumiranje prikazuje kao stvarnost. Pogotovo kada to zasad i nije istina.

A ispalo je baš tako: gledajući predstavu, neki su već i na pozornici prepoznavali sebe ili svoje susede, a onda je na ekranu sve izgledalo kao u Dnevniku. Kao direktan prenos njihovog izumiranja.

Poslednji Sentandrejci su tvrdili da to nema smisla. Ako vlasti i sponzori vide da oni izumiru, politička težina pašće im na nulu. A manjinska dotacija takođe.

Ičvič bi kao snimatelj „Srpske panorame”, TV-emisije Srba u Mađarskoj, trebalo da vodi računa ne samo o istini, nego i o političkim interesima zajednice, naročito ako se istina i politički interesi ovoga puta čak i poklapaju.

Ekranizacija izumiranja najviše je pogodila Glavatu Natu, proglašenu u komadu za poslednjeg Srbina u Sentandreji. Ona je bila čuvar sentandrejskog srpskog Muzeja i nestala je s njim zajedno, kada je Muzej dignut u vazduh.

– Ђе си само научила, бола те ватала, да ме тако акуратно имитираш? – obratila se Glavata Nata glumici koja je igrala njenu ulogu.

Joakimka Vujić, direktorka i prvakinja pozorišta „Joakim Vujić”, glavne umetničke institucije Srba u Mađarskoj, skromno se osmehnula.

– Ма ништа посебно. Говорила сам оно што је колега написао – lupnula je po ramenu glumca koji je igrao Gavriļa Stefanovića Venclovića, sentandrejskog kaluđera-prepisivača, slikara i pisca iz 1700-ih godina.

– С ким то разговараш? – iznenadio se on.

– Ево, с госпоњом Главатом Натом – htela je da mu представи Joakimka Vujić svoju sagovornicu, ali ona više nije bila pored nje.

Glavata Nata je opet nestala kao maločas u predstavi; da li se sada izgubila u gužvi kod Hužvika,

ili je iščezla na neki drugi način, Venclović i Joakimka Vujić nisu znali.

– Нисте можда видели Главату Нату? – питали су своје колеге, али глумци који су играли патријарха Чарнојевића, Јакова Игњатовића и Милоша Црњанског као истакнуте личности и писце везане за Sentandreju, mislili su da se колеге šale.

– Па ево, ту је Главата Ната – pokazali su na Joakimku Vujić koja je, zaista, još uvek bila maskirana u glavnu junakinju predstave: staromodno ondulirana kosa i karakterističan čuvarmuzejski mantil bez rukava, u džepu list nekog rukopisa iz doba Velike seobe.

– Ма не зезајте, матора је стварно била овде – tvrdila je Joakimka Vujić, ali patrijarh Čarnojević, Venclović, Ignjatović i

Crnjanski nisu hteli da joj veruju.

– То је само литература – citirali su poslednje Sentandrejce i navalili s njima zajedno na špricere i gačice sa čvarcima.

Ali Jakov Ignjatović, potomak sentandrejske trgovačke porodice i peštanski i novosadski advokat, nije slučajno postao začetnik baš realizma u srpskoj književnosti; posle predstave promovisao je ideju da bi se od izumiranja sentandrejskih Srba mogla izvući korist.

U tome može da im pomogne i televizijska kampanja; Ignjatović je lično savetovao Ičviču da snimak izmontira tako da izumiranje ispadne što mračnije, a on sam nije noć noćio dok nije iščepkroao uredbu manjinskog zakona na osnovu koje bi se za poslednjeg Srbina u Sentandreji mogla tražiti odšteta.

Smetao je samo nezgodan paragraf prema kojem Sentandreja zvanično može da ostane bez Srba samo onda ako to sentandrejska srpska manjinska samouprava izglasa. Manjinski zakon obezbeđuje tako visok stepen autonomije da se u vezi sa manjima bez njihove saglasnosti ne može doneti nikakva odluka, pa se ni njihovo nepostojanje ne može utvrditi bez njih.

Nestanak sentandrejskih Srba može da ustanovi samo sentandrejska srpska samouprava, ali to nije moguće sve dok u gradu žive Srbi koji čine srpsku samoupravu. Ako pak oni izumru, neće biti Srba da formiraju samoupravu koja bi ustanovila da ih nema.

Tražeci izlaz iz klopke, Ignjatović je izneo amandman prema kojem smrt članova samouprave ne bi značila i kraj njihovog mandata. Na izborima birači bi glasali isključivo za pokojne kandidate, jer je to jedini način da se bez Srba ipak formira srpska samouprava koja je nadležna da ustanovi da ih nema.

U samoupravu pokojnika ušli bi ugledni Sentandrejci kao što su patrijarh Čarnojević, Venclović i sam Ignjatović (onaj sa biste iza svoje rodne kuće), pa čak i Dodola Pišta. Ta pokojnička samouprava bi onda lako izglasala da u Sentandreji nema više Srba, dakle sledi im odšteta!

Izborna kampanja pokojnih kandidata krenula je nevidenom žestinom, živnulo je groblje na kojem su priređivani mitinzi, folklorni festivali i šaljivi recitali, po gradu su decu i japanske turiste plašile seni protivkandidata, kod Hužvika su održavane sumanute biračke terevenke na kojima se pevala lokalna himna „Mi že Sentandrejci, slavni celog sveta”.

U takvoj atmosferi punoj ušičenja i očekivanja prema pokojnicima istaknut je najzad dan izbora, ali su sentandrejski planovi ipak pali u vodu.

Što se njega tiče, izjavio je vrhunski referent Zakonološkog ureda, u srpsku samoupravu sentandrejski Srbi, ako im je drago, mogu izabrati celo groblje, ali odštetu za poslednjeg Sentandrejca mrtav čovek ne može da podigne.

– Зар ни патријарх Чарнојевић? – užasnuli su se poslednji Sentandrejci.

– Који патријарх Чарнојевић! – odmahnuo je vrhunski referent mađarski, s latiničkom akcentom. – Odštetu može da podigne samo živa osoba, ali dok je ona živa, odšteta za izumiranje nije aktuelna. Poslednji Sentandrejac dakle još nema šta da podigne, a posle njegove smrti više neće biti ko da podigne odštetu.

Zamka je bila dobro smišljena, ali ako su vlasti mislile da je taj krug pravnog paradoksa za Srbe nenagrziv, grdno su se prevarile. Fiškalska mašta Jakova Ignjatovića sad se tek razbuktala; na osnovu njegovog predloga sentandrejska srpska samouprava izglasala je amandman o samoupravnom dualizmu. To je značilo da samouprava ima dva organa: jedan odbor za utvrđivanje izumrlosti, i drugi, za traženje i podizanje odštete za izumrle.

– Којешта – odbrusio je vrhunski referent. – Dok su članovi odbora za traženje odštete živi, nema odštete.

– Не брините – obratio se Ignjatović poslednjim Sentandrejcima. – Тражићемо предујам.

Valjda zato da bi ih se najzad otarasio, vrhunski referent je prihvatio predlog, ali samo pod uslovom da se u ugovoru o predujmu naведе datum izumiranja.

Poslednji Sentandrejci su sazvali sednicu za utvrđivanje roka za izumiranje, ali tu je cela stvar definitivno propala.

Živi Srbi nisu mogli da se sporazumu ni međusobno, a kamoli sa pokojnicima; posvađali su se i prokleli jedni druge i na nebu i na zemlji, svako je svakog potkazaao, ocrnio i registrovao za Strašni sud.

Odštetu su proigrali, a izumrli su bez ikakvog ugovora, plana i sistema, prosto stihijski, ko zna kad i kako.

(Одломак из романа „Битка за Сулејмановац”)

ПЕТАР МИЛОШЕВИЋ

Почетно слово

Реч

Како је могуће да пре нас би Реч коју је Неко рекао а нико није чуо јер не беше створено уво Зато је касније неко Реч поновио и у Вид претворио Од Речи постаде Слово Сада се не зна да ли је Онај који рече Реч хтео да буде Ово

Начело

Све је онда почело кад се зачело начело Затим се начело поделило свему служило свашта постало и нестало Више се није знало шта је било и шта би требало Можда ново начело које би се себи вратило Али се заборавило почетно Слово

Небеске очи

Са свода гледају нас два ока Једно мотри шта се по дану ради Друго шета по мраку не види ни себе и не зна зашто сија Човек је некад жив некад мртав загладан у оба небеска ока

МИЛАН ДУЈМОВ

Трговачке породице у Будимској епархији

Грб сентаandreјских српских трговаца

У градским срединама на територији Будимске епархије међу верницима Српске православне цркве било је подоста трговаца који су и те како узели учешћа у подизању, украшавању и одржавању наших светих храмова. Што се тиче етничке припадности поменутих верника они су били чланови различитих нација. Тако поред Срба трговаца било је подоста Цинцара, Грка, Арбанаса, Влаха, Бугара, па и помађарених Грко-Цинцара.

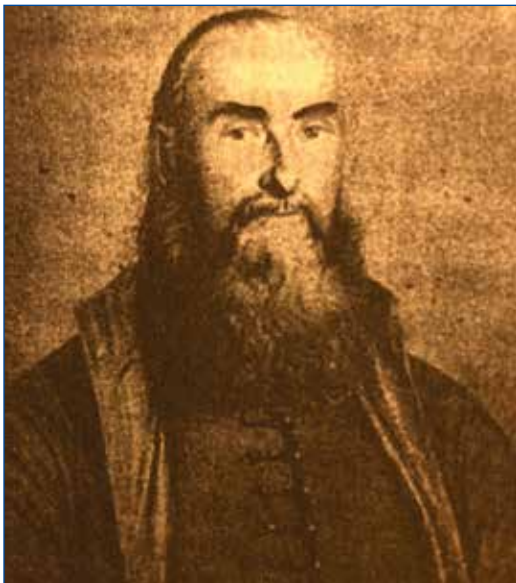
У појединим градовима трговци и занатлије су чинили огромну, или пак потпуну, замало, искључиву већину православних верника као што је то био пример у следећим градовима на тлу Угарске: Балашађармат, Вац, Ђур, Коморан, Кечкемет, Јегра, Острогон.

Иако су ове трговачке колоније, изузев ретких случајева, биле мале, понекад су се састојале тек од неколико десетина породица, ипак, оне су, захваљујући свом иметку и повољним материјалним условима, те заједнице су према својим могућностима, марљиво и успешно подизале велелепне православне храмове широм Карловачке митрополије, почев од Земуна, преко Новог Сада и Сегедина, па све до Ваца, Коморана и Ђура.

Прелиставајући матичне књиге из појединих записа можемо закључити како су у Стоном Београду један део месног православног становништва чинили Срби који су се бавили земљорадњом, док су други део чинили трговци и занатлије, углавном посрбљени Грко-Цинцари.

Навешћемо још један пример. Наиме, храм Св. Николаја који се уздиже у Вацу у близини Дунава, подигнут је захваљујући труду и дарожљивости овдашњих гркоцинцарских породица. Овом приликом навешћемо и њихова презимена. То су породице Аргенти, Беало, Бендела, Братовић, Килица, Коза, Козмановић, Манчука итд.

Ваља одмах истаћи да је једна од најпознатијих месних трговачких фамилија била породица Аргенти, која се првобитно бавила трговином у Бечу. Касније су се поједини чланови ове уважене и бо-

Георгије Марго

гате породице преселиле и наставиле свој рад у Мишколцу и у Вацу.

У Адоњу, који је у нашем народу познат под називом Цунтаран, у близини села Ловре, примећујемо потпуно исту ситуацију. Проучавајућу бројна документа одмах можемо уочити следећу занимљиву ствар. Наиме, иако су адоњске цинцарске породице бројчано биле у мањини, ипак, оне су управљале месном православном црквеном општином. Постоји овде још једна интересантност. Према постојећим рачунским извештајима чланови овдашње цинцарске заједнице, чији су се чланови махом бавили трговином, црквеноопштинску благајну су користили као неку врсту банке. Наиме, они су врло често узимали зајам од црквене општине, а новац су враћали са каматама. Но, и то треба признати да су управо они били ти који су током поновног подизања светог храма у Адоњу 1812. године, највише приложили новац. Овде нам ваља рећи још и то да је пређашњи храм био знатно оштећен приликом земљотреса који је захватио ово подручје.

У Јерчину на обали широког Дунава, северно од Адоња, била је насељена цинцарска породица Марго. Чланови ове породице су своје верске потребе обављали у Адоњу, па су стога и сахрањивали своје покојнике у порти овдашњег светог храма. Најистакнутија и најзначајнија личност ове уважене фамилије био је Георгије Марго, дугогодишњи парох српске цркве у Пешти. Његов син Емилијан Марго био је парох у Мишколцу, док је други син, Теодор, био лекар у Пешти.

У Српском Ковину од друге половине 15. века постојала је трговачка колонија Срба пореклом из банатског Ковина. Међутим, током 18. века овде се насељавају Грко-Цинцари из Мосхопоља. На унутрашњим корицама матичне књиге умрлих (1777-1842) постоји попис православних верника у Српском Ковину из 1791. године. По свему судећи, огромну већину месних православних верника чинили су трговци. То су следеће породице: Божић, Сабадуш, Кузман, Петковић, Суботић, Лацковић, Јовановић, итд. Пописано је укупно 46 породица. Осим Српског Ковина живели су православни трговци и у појединим филијалама које су се налазиле у мањим местима. Тако примера ради навешћемо породицу Забира из Сабадсалаша. Претпоставља се да је постојала и православна капела у овом месту, управо заслугом поменуте породице. Константин Забира је био страсни сакупљач књига.

Цинцари у Балашађармату такође су се бавили трговином. Споменућемо овде фамилију Пиперковић, Георгијевић, Јорговић, те породице Герба и Лацковић. Не смемо сметнути са ума да је управо у Балашађармату живела најугледнија и најбогатија посрбљена грко-цинцарска породица - Бозда. Чланови ове богате фамилије су се доцније преселили у Пешту. Познато је да је Наум Бозда држао у закуп понтонски мост на Дунаву који је повезивао Пешту са Будимом. Прелазак преко ђуприје се, дакако, наплаћивао. Овде ћемо још споменути да је имућни Наум Бозда купио зграду у Херцегпримаш улици, близу пештанске базилике Св. Иштвана. Овде је основао задужбину која је пружала новчану помоћ младим српским занатлијама, који би свој живот и рад отпочели у Пешти. Грб Наума Бозде налази се на Керепешком гробљу у мађарској престоници.

Не можемо а да не споменемо како је у Пешти било и таквих трговачких породица које су себе сматрале делом грчког народа. Овде свакако треба да истакнемо фамилије као што су Лика и Агаорасто. Истовремено, други трговци цинцарског порекла изјашњавали су се као Румуни, попут Емануила Гождуа, који је имао више зграда у пештанској Холо улици, надамак Деаковог трга. Његов обновљени маузолеј налази се покрај зида Керепешког гробља на бившој православној парцели, управо поред оронулог маузолеја породице Лика.

Породица Јаничари је живела у Пешти, док су се понеки чланови ове фамилије настанили у Пантелији, све до периода после завршетка Другог светског рата. Ова вешта породица је поред Пантелије

Емануил Гожду

имала узорну фарму крвава-музара. Добивши племство и посед у Банату ова фамилија је добила префикс Драгомирешти.

У Дунафелдвару православни верници су били искључиво из редова Цинцара, и сви до једнога, били су вешти трговци. Они су новчано финансирани и подизање светог храма у овом градићу 1787. године. То су биле породице, махом пореклом из Мосхопоља, као што су Бех, Мажа, Ђика, Теодоровић, Милић, Аврамовић.

У Кечкемету су се Цинцари још током друге половине 19. века потпуно помађарили, па отуда није никакво чудо што су понеки од њих носили мађарска презимена као што су Пап, Јухас, Мишколци, док су други задржали своја првобитна породична имена: Пачу, Марковић, Монастерли, Сакелари, Хариш и Христофори. Породица Пап је била пореклом из града Сијатисте, а у животу кечкеметских трговаца је одиграла значајну улогу. Ова заједница се залагала за то да богослужбени језик буде мађарски, па су тако управо они били и иницијатори оснивања Мађарске православне цркве. У Сентешу су се такође рано помађарени Гркоцинцари залагали да се одвоје од Српске православне цркве. Но, у Ходмезевашархељу је ситуација била понешто другачија. Наиме, овде је поред Цинцара живео и мањи број српских трговаца. На овом месту ваља нам још истаћи и чињенцу како су од друге половине 19. века у Вашархељ почели масовно да насељавају Румуни, махом земљорадници и сточари.

Из гореневедених података се јасно може приметити и закључити како је православни трговачки слој одиграо веома значајну улогу у црквеном и друштвеном животу православних Срба на овим нашим северним просторима. ■

Наум Бозда

У спомен српских оптаната из Барање

„Сликом и речју против заборава II”, Барањске свеске (XXI), Српска самоуправа у Печују, Печујско-барањско удружење, Печуј, 2024. Главни и одговорни уредник др Предраг Мандић.

Крајем ове године је објављено друго посебно издање едиције Барањске свеске (XXI) под називом „Сликом и речју против заборава II”. Ову лепу сликовницу, која чува успомену на српске оптанте после Првог светског рата из Мађарске у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, издала је Српска самоуправа у Печују заједно са Печујско-барањским удужењем. Главни и одговорни уредник као и аутор предговора ове значајне и хвалевредне књиге јесте др Предраг Мандић. Поменуто издање је великог формата на сто страна са бројним фотографијама, обogaћено вредним написима, документима о оптантима и сликама њихових надгробних споменика у Кули, Ердевику, односно, Кнежевим Виноградима и Каменцу у Барањи.

Поред лепих фотографија читаоце очекују и занимљиви текстови као што су студије Александра Хорвата „Беле против оптаната: једна епизода из живота оптантских заједница у Краљевини Југославији” и Војислава Бубање „Седмо огњиште и генеологија породице Мандић из Шумберка”, затим интересантна прича и дожи-

вљаји везани за оптацију Злате Станишић, рођене Петковић из Батосека. Потом следе незаборавне приче потомака оптаната Анђелке Марјановић, рођене Циковац, из Брањине, чији су преци пореклом из Шумберка; Мирољуба Михајловића из Осијека, чији је отац такође био из Шумберка а маги из Вемена; Наталије Бајакић из Даља која говори о свом деди Драгутину Сецују (Солунцу), рођеног у Саки надомак Боњхада; Милице Станковић из Новог Сада која се присећа свога деде Александра Бошњака из Ланчуга.

О значају ове лепе књиге говори и предговор из којег овом приликом издвајамо следеће мисли др Предрага Мандића: „Скроман историјски подсетник који, искрено се надамо да ће касније добити свој наставак. Посвећујемо га Србима, који су услед историјских вихора, након Првог светског рата, напустили Мађарску. Овим штампаним поменом – у чијој изради су многи пружили помоћ, којима се и овим путем најсрдачније и најтоплије захваљујемо – подижемо им писани спомен!”

Књига др Предрага Мандића заслужује да се нађе у дому свих заинтересованих Срба како у Мађарској, тако и у Хрватској и у матичној земљи Србији.

Д. Д.

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ СРПСКОГ ПРЕВОДА ОБЈАВЉЕНОГ У СЕГЕДИНУ

Димитрије Поповић, одани поборник Вука

Прошле године се навршило 180 година од изласка једне заборављене књиге на српском језику, штампане у Сегедину далеке 1843. године. Сегедински ђакон и учитељ Димитрије Поповић (1814–1882), управо те године је објавио свој превод са немачког језика „Освалд или Златотворно село” („Das Goldmacherdorf”), роман немачко-швајцарског писца Хајнриха Чоке (1771–1848). Но, овом приликом нећемо се позабавити приказом и анализом поменутог дела. Наша намера је да отргнемо од заборава један занимљив културно-историјски детаљ који се везује за наше просторе, тачније за Сегедин. Оно што нас првенствено занима јесте језик превода. Одмах ваља истаћи да је Поповићев превод урађен на чистом српском народном језику, што је заиста занимљив податак. Поготову, ако узмемо у обзир да је у то време велика већина угледних српских списатеља попут Атанасија Стојковића (1773–1832), Јоакима Вујића (1772–1847), Милована Видаковића (1780–1741) и Антонија Арнота (1808–1841) писала своја дела и објављивала преводе на славно-сербском језику. Димитрије Поповић чини изузетак. Тако није нимало случајно, што је сегедински учитељ, иначе блиски пријатељ и присталица Вука Стефановића Караџића, „Златотворно село” штампаном новом, реформисаном ћирилицом и то три године пре Вукове симболичне победе!

Милан Ђ. Милићевић (1831–1908) у свом делу: „Поменик знаменитих људи у српског народа” (Београд, 1888) наглашава: „Димитрије Поповић, учитељујући у Сегедину, био је наишао на глас као најбољи учитељ међу Србима на овој страни. Поред своје школске дужности, коју је вршио тачно и савесно, старао се је, у друштву са парохом, доцније новосадским протом, Павлом Стаматовићем, да у сегединских Срба, особито у српске омладине која се учила у сегединској гимназији и у сегединском лицеју, пробуди и развије српски дух и право родољубље. Осем рада учитељског, Димитрије Поповић бавио се је и књижевношћу. Он је био први и, доста дуго, једини српски свештеник који је смео отворено пристати уз Вука, и писати новим правописом и чистим народним језиком.”

О непријатностима које је доживео Димитрије Поповић због употребе народног језика и Вукове ћирилице послужимо се белешкама Николе Ђ. Вукићевића (1830–1910), „врло заслужног управитеља” чувене сомборске Препарандије и уредника

„Школског листа”: „Из преписке коју је целога века са Вуком, Даничићем и другим научењацима водио, види се, да су га још као ђакон и учитеља сегединскога због правописа почели гонити. 1844. године није га тога ради владика хтео за пароха потврдити. Па и после 1850. године гонио га је ради тога Платон.”

Милан Степановић, савремени сомборски публициста, овако пише о сарадњи Вука и Поповића: „Један од најближих сарадника и највећих Вукових поборника био је свештеник сомборске Светођурђевске цркве и катихета овдашње Препарандије Димитрије Поповић (1814–1882), који је од 1841. до 1863. године са Вуком изменио више десетина писама. Сакупљао је и бележи народне песме и умотворине које је слао Вуку, прикупљао је претплатнике за Вукова издања и набављао му је старе књиге и србуље. У писму руском слависти Срезњевском, писаном након забране уношења Вукових књига у Србију 1852. године, Караџић наводи да су његови најдоследнији поборници Ђуро Даничић, Бранко Радичевић и поп Димитрије из Сомбора.”

Димитрије Поповић је рођен у Вуковару августа 1814. године од оца Андрије и мајке Јуле. После завршетка основне школе у родном граду, школовање је наставио у чувеној карловачкој гимназији и Богословији. Године 1836. постаје учитељ српске школе у Сегедину, где је успут слушао и философске науке у тамошњем Лицеју. Оженио се са Терезијом Петровић из Старог Бечеја. Године 1839. зађаконио га је владика Георгије Хранислав (1775–1843), епископ бачки.

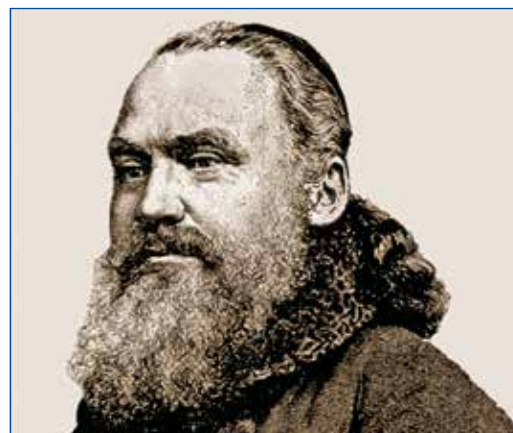
Овде ваља споменути да је по казивању Јована Ђорђевића (1826–1900), уредника „Летописа Матице српске” и аутора текста српске националне химне „Боже правде”, први пут у Сегедину појана песма „Ускликнимо с љубављу Светитељу Сави” и то 1839. године, захваљујући пароху Павлу Стаматовићу (1805–1864) и учитељу Димитрију Поповићу. Преласком у Сомбор Поповић ће увести да се и у тамошњим српским школама поји песма о српском свитељу. Стеван В. Поповић (1844–1918), дугогодишњи управник Текелијанума и уредник популарног календара „Орао” овако се присећа појања песме о Светом Сави: „Писац ових редова сећа се како је на њега као ученика првог и другог гимназијског разреда у Сегедину 1841/42. благоотворно утицао добар пример свештеника и учитеља српског на каталогу,

у цркви, о свечаностима црквенима особито о Светосавској светковини, која се у оно време само и једино у Сегедину обављала, дочим се у Сомбору, Карловцима и другим нашим општинама за њу онда још ни знало није.”

Због крвавог погрома извршеног над сегединским Србима октобра месеца 1848. године, месни учитељ и ђакон био је приморан да избегне у Сомбор, где је остао до краја свога живота. Платон Атанацковић (1788–1867), епископ бачки је рукоположио за свештеника Димитрија Поповића на молбу Сомбораца првога дана 1849. године. Но, како пише Стеван В. Поповић давне 1882. године: „...ово рукополагање није патријарх Рајачић признао, те је после поп Димитрије гоњен пуне две године дана. Истом 1851. врадио се у свештенички чин, а 1853. постао парох у Сомбору.” Но, било је и оних који су пожурили да помогну свом пријатељу. Милан Ђ. Милићевић о томе пише овако: „Кад га је Патријарх оставио без хлеба, онда су му много помогли пријатељи, особито Вук Караџић и Даничић, шаљући му своје књиге на продају и новце остављајући у њега чак докле му Платон није дао курију.”

Димитрије Поповић од 1862. па све до 1870. године предавао је хришћанску науку као редован професор сомборске Учитељске школе. Потом се вратио на своју парохију. Поповић је био неуморни културни прегалник. Био је уредник „Сегединског календара” (1862), издао је поучну књигу „Ракијска куга” (1868), а „да би омилило народу нашем црквено појање” о свом трошку издао је „Малу Катавасију”, „Велики зборник” (1878) и „Велику Катавасију” (1880). Промену је светом 1882. године у Сомбору.

Д. Дујмов

Димитрије Поповић (Вуковар, 1814–Сомбор, 1882)

ЋОРЂЕ НЕШИЋ

Осијек, Осек, Eszék, Esseg

Говорити о Осијеку значи говорити о неколико градова: о римској Мурси, о средњевјековном Eszék-у, са племством које говори мађарски, о турском граду с осам џамија и седам махала, од којих је једна била Махала невјерника (Гавур), а друга Српска (Сирф), о провинцијалном аустријском Esseg-у, са њемачким позориштем у Тврђи за забаву гарнизона, о југословенском и о хрватском Осијеку. (...)

И поред бурне историје и гиздаве љепоте, Осијек није честа литерарна тема. (...) Чувени дубровачки исусовац и језикословац Бартул Кашић оставио је запис из турског доба (1612. година) о познатом осјечком вашару који се одржавао три пута гдишње. Детаљан опис турског Осијека оставио је знаменити путописац Евлија Челебија којег је у Осијек 1663. године, довео велики везир Ахмед-паша Ђуприлић. Свој допринос писаним траговима дао је и Иван Мартин Дивалд, основавши 1775. године штампарију. (...)

У другој половини 19. вијека у Осијеку су излазиле новине *Esseker Lokaltblatt und Landbote*, *Die Drau*, *Branislav u Slavonische Presse*. Концем истог вијека осјечком Тврђом шезаће Ксавер Шандор Ђалски, жалећи се у дневничком запису на осјечке комарце и дивећи се љепоти осјечких Јеврејки. У осјечку Тврђу довешће јунаке „Витеза славонске равни” и Марија Јурић Загорка кад Красанка на превару у Тврђу домама заљубљеног разбојника Стојана Варницу не би ли га заробио витез Храбрен. Стварни Стојан Варница, након три дана проведена у фрањевачком самостану у Тврђи, биће објешен на градском губилишту 1745. године, изван зидина тврђаве.

У Тврђи се налазила реална гимназија коју су, међу осталима, похађали нобеловац Лавослав Ружичка и научник свјетског гласа Милутин Миланковић. Миланковићу је математику предавао и пресудно на њега утицао Владимир Варићак, доцнији члан ЈАЗУ. У Осијек је своје јунаке из Даља доводио и Јаков Игњатовић. Јунаци романа „Чудан свет” иду у Осијек да би их доктори ослободили фронта, да би фишкалима одијели прадад, гуске и ћурке за помоћ у бесконачним прањима. По повратку слиједи опијање у друмским механама, уз неизбјег врачаке и вашарске хоштаналере. У осјечкој Тврђи последњу смотру Славонско-подоунавског полка приређује Вук Исаквић, јунак Црњанских „Сеоба”, прије него што се осакаћени поданици Црно-жуте монархије разиђу по својим славонским, бачким и сремским потлеушницама. (...)

Наши стари звали су га варош, а његове становнике варошани. Имали су стари у варошу (баш тако, у мушком роду) своје докторе и своје адвокате. Докторе да им крпе јетру и ослободе их војни које вјечито тутње Панонијом, а адвокате да их бране због сјече шума, криволова, комшијских свађа и туча око међа и родбинских размирица око тала у оставинским расправама.

Најчешће се у варош ишло на пијак. У прољеће трешње и вишње, потом шљиве за пекмез, парадајз за думст, сир, ораси, грах, грождје, вино, ракија, риба, а уочи сватаца гуске, патке, ћурке, кокоши, прадад, чварци, крвавице, кобасице, шунке – све се то одвозило, некад сељачким колима, а касније возом и аутобусом. Из вароша је натраг стизала одјећа, обућа, коњска опрема, алатке, кућне потрешти-

не. Имали су сталне муштерије и били су сталне муштерије гвождара, сарача, обућара, шнајдера, шеширџија...

Град је један велики усисивач.

Прва прича коју памтим, а везана је за Осијек и његову околину, прича је о мом праћеду Ђоки (прамјед, рекла би моја баба Пелагија). Овај весела је у чувеној биртији *Чинги линги чарда* спискао десет јутара сесионалне земље (сексијуна, дијете, сексијуна – опет баба!). Ту земљу је са добоша откупио ђедов богати ујак и вратио је четворици својих нећака.

Био сам неколико пута у *Чинги линги чарди*, биртији које више нема. Лежала је изнад Старе Драве у близини Биља, са баштом изнад воде. Из средишта биртије, кроз таваницу и кров, расло је огромно дрво (ако се не варам дуд). Замишљам циганску банду – виолина, двије тамбуре, бегеш и младу пјевачицу огњевитих очију.

Праћедо Ђоко, нека ти је просто!

Моје прве везе с Осијеком нутриционистичке су природе. Ђед Васо би дан уочи пута у варош, намазао амове, ујутро чешагијом истрљао коње, усјајало им длаку сламом, обукао одијело од крупног тамносмеђег сомота, ставио на главу црни славонски шешир, засукао бркове и кренуо на пут дуг 15 километара. С нестрпљивом сам на сокаку извиривао кад ће се, обавијен облаком прашице као илузиониста, вратити држећи коње у лаганом касу. Доносио би ми нешто непоновљивог укуса, који сам касније узалуд тражио – хренвишле (говорио је кремшле) и коњске кобасице. Тих сам једном појео толико, да сам добио осип. Отац је шездесетих, неколико година, радио у осјечкој „Слободи”. Доносио је чудесне мале кексе у облику жира са какао-пуњем.

Тих неколико осјечких укуса још понекад осјетим на непу.

Осијек није град мог дјетињства, али јесте град моје младости, дио мог животног и културног простора. Ту сам ишао у гимназију у којој сам касније и радио; живио сам у том граду пет година; у њему је рођен мој старији син. Тешко ми је да говорим о Осијеку; превише је ту пригушених емоција, потиснутих догађаја и неостварених жеља. Превише је пријатеља које ријетко виђам или их уопште не виђам. Већ годинама у Осијек одлазим као да идем у неки други, туђи град. Журно обављам послове, механички пролазим познатим улицама и трудим се, као под анестезијом, да не упијам спољашње сензације. Тек каткад поведем синове да им покажем гдје смо у ранијем животу постојали.

Моја веза с Осијеком, мојом потопљеном Атлантидом, литерарне је природе, чиста фикција.

(Одломци из истоименог поглавља књиге „Окапнице”, Бања Лука, 2020)

Анегдоте о Вуку Караџићу

Ма добро је и штуде се причувати

Вук мораде оставити Београд пре што је мислио и прећи у Земун. Сутрадан дође један пријатељ и рече како на Вука вичу сви службеници оних старешина који су га принудили да напусти Београд.

- Па то се зна, – рећи ће тада један из друштва, – да на рањена Вука залаје свако псето. Али нека се причувају: у Вука је штуде... - Мајн гот! – одговори Вук, – кога није освијестила истина, неће ни штуде... Ма добро је и штуде се причувати!

Али кад му полуде и она друга половина

Сима Милутиновић замоли из Лајпцига Вука Караџића да му нађе нешто помоћи и какво место. Вук се заузме те Симу кнез Милош назначи за свог секретара и да му новаца колико му је требало за долазак. Сима прими новце, пође у Крагујевац, и оде на Цетиње, те место кнезу Милошу постане секретар владици Петру I. Чувши све то, Вук се запрепасти па рече мало после:

- О, мајн гот! Знао сам ја да је Симо луд до пола! Али кад му прије полуде и друга половина?!

Вук и Немац

Препирали се Вук и неки учени Немац, који је добро знао српски, о богатству српскога и немачкога језика: Вук хвали српски, а Немац немачки језик. Договоре се да Вук зада Немцу да реведе једну српску реченицу на немачки, а Немац Вуку једну немачку на српски. Ко лепше преведе, његов је језик јачи. Немац зададе Вуку да преведе немачку изреку: „Alte Liebe rostet nicht” („Стара љубав не рђа”), а Вук очас преведе: „Што омиље не омрзе”. Онда Вук зададе Немцу да преведе: „Кобасица цврчи, а буклија клокоће”. Мучио се учени Немац, окретао се са свију страна, довијао се на све начине, па све узалуд: морао је признати да првенство српском језику. Тешко му било превести ова два израза ономапоетскога порекла, а буклију већ није ни покушавао превести.

Вук и Његош

„Господару, одговори Вук, кад је народ могао наћи име за сваки дио, сваки дјелић, свако парче и сваку чивију на колима, наша би и за то ријечи да му је требало. Кад истреба, наћи ће!”

Поводом ордена Св. Ане

Године 1862. Вук је добио високо руско одликовање – орден Св. Ане II реда, који се је носио на ленти око врата. Том приликом рекао је неким својим пријатељима: „Толико година имам једну беду о врату, а сада ми ево и друга”. (И жена му се звала Ана).

(Саставно: проф. Душан Павлов (1933-1993), Наши радови бр. 2, Демократски савез Јужних Словена, Будимпешта, 1987.)

МИЛАН МИЦИЋ

Сеоба

Тачке у равници између којих се кретала душа биле су гомиле људских лешева и изгорела села.

У недогледу равнице почивали су веома кратки знаци попут трептаја крила птице или уздаха ваздуха невидљивог људском оку.

Татари су мерили колико дана савијена људска душа може да издржи.

Путовали су равницом вођени усудом злог савета да свуда у њој прегризу хладноћу.

Када им поплави равнодушност натицали су душе на копча.

Убијали су тако да се поново врате на место са којег су пошли затичући преклану зиму.

Тамо су их болели зуби утрнули од леда!

Сијале су ноћу ране попут ројева свитаца људима што су хрлили на север!

На падишаховом двору гласници са бојишта истресали су из врећа главе са вишком зуба.

Вести са ратишта у равници, где се пренео неочекивано дуг рат, за великог везира Рустем-пашу изгледале су добро. Уходе што су улазиле међу хришћане причале су да хришћанска војска, и народ са њом, мање корача а више лети.

И да се народу ненавиклом на равницу разбољевају и жуч и јетра.

Свештеници, војници, трговци и занатлије што су ишли пред њим имали су мирис бекства који се ширио са човека на човека.

Ипак, искусни везир знао је да је време у којем ратови трају смртно и да ратна срећа ниједној војсци није верна. Зато је по пријему оваквих вести имао рупу у веровању.

Уплашени људски зној вазда је био најопаснији, опаснији од копља, сабље и куршума. Уосталом хришћанска војска зашла је скор у дубину Царства и дувао је ветар ласкања европским дворovima и шаторима њихових војсковођа. Цех ратног преокрета платила је раја што је олако и неопрезно раширила барјаке са ликом Богородице и Христа, и њиховог свеца Светог Саве.

Који је био и његов светац када би се мало пажљивије обрнуло јаје времена.

Татари који су преокренули ток рата отишли су сувише далеко у сатирању народа, а придружили су им се и они са спором и дугом кривицом провере која обично необјашњиво руши и стеже потомке и увек им личи на оловну замку пуног месеца.

Да њиховим вођама, Патријарху, кнезовима и официрима пошаље писмо на њиховом језику и њиховим писмом било је одвећ касно.

Пала је обострано велика крв, поцепало се писмо у ситну хартију и векови га никада више никада неће моћи саставити.

Доживљај земље у коју је стигао патријарху Арсенију Чарнојевићу био је доживљај човека који обуздава вреву историје што немилосрдно куља око њега.

Сеоба од Пећи до Будима чинила му се као безгласни ход под водом. Кад би затворио очи све што се брзо и неочекивано догодило његовом народу изгледало је као три даха сна или као дуго и мучно путовање празнином.

Пребирао је ћилибарску бројаницу под прстима тихо се молећи Творцу. Бешумно корачање његовог народа историјом ни земљом ни небом била је слика што ју је видео у очима будућих покољења.

Сеоба је била бекство, талас смрти унутар трена, дубоки загрљај несвести, убиствени путоказ историје посут пожаром, јауком и лешевима...

Стигли су далеко, далеко на север у непознату земљу до Будима и Сент Андреје. Ошамућене од болести прохујалих векова затекли су на Чепелском острву истороднике.

Трајали су наоружани памћењем у Српском Ковину и Ловри и скупом тежњом да опстану у тескобној грозници борбе. Веровали су реци и земљи које су их храниле и истој светлости попут дошљака са југа што су обедовали горку историју.

(Слобода живе твари што је запљуснула обале Дунава, и слобода камења у души којег су донели странци узнемиравала је дрхтаје у оку аустријских генерала и мађарских спахија.

И fine покрете у портрету историје...)

Гледао је масу дошљака гроф Миклош Палфи што се ваљала равницом која му је одувек личила на привид.

„У овој илузији постојања чај ноћи и жаока самоће мењају ликове народа” мислио је.

„Код држи куглу историје, и сан њене воде, држи на узди душе намењене за лет илузијом.

Прави им лица и гради огледала у којима се она огледају.

Приземљује их, дарује ниским летом тик изнад трава, маслачака и корова, пушта их у висине до облака и орлова.

Поздравили смо придошлице као госте што истурају лица на туђу и скупу светлост.

Њихове вође прихватиле су поздрав и они ће овде бити паучина покушаја, као сени у пролазу, попут гостију у задњој соби велике куће.

Људи што их воде обожавају сопствени дах и време.

Њиме мере сва времена ;и она иза и она испред њих.

Никада они неће видети истоплеменике које су наши преци срели када су на коњима видели како сија испаша у равници и када су због ње решили да остану.”

Гроф Палфи запалио је лулу направљену од коре најфинијег дунавског вреса. Прошла је над реком жута пруга у ноћи.

Пролетела је равницом одгајана дубина кратко живећи у плавој боји.

Миловано је виолину стопала Хилде глумице нирнбершког театра коњички генерал Арнолд фон Хилхаузен под шатором разапетим наомак Тисе.

Око њега беснео је рат, владала је равницом зараза гађења, ходали су око шатора непознати богаљи, улазио је у Хилду, сву ноћ чули су се крици из околних мочвара као кад чопори бесних шакала кидају немоћну ланад.

„То разјарени Срби кољу турску војску разбежалу у мочварама” мислио је фон Хилхаузен гледећи плаве Хилдине увојке. „Ушли су у дугом рату Срби и Турци у пун, чврст загрљај и једни другима не праштају.

Треба оставити Србе да на граници преко река слуте оштри мрак својих кућа.

Да купају шупљине у сећању у сталном здрављу рата и штетном памећу снова о повратку.

Тако ће Царство бити сигурно и од њих и од Турака.

Мој посао је да их уверим у њихову изабраност да се кољу на међи вера и Царства трагајући за звездом што им се чини близу...”

Посилни, млади поручник фон Буријан, ушао је у шатор. Фон Хилхаузен наручио је за доручак кафу, топло пециво, печену препелицу преливеном сосом од дивљих купина и два деци финог авињонског коњака.

Чули су се крици из тиских мочвара.

Мочвара је варала изгубљене путнике...

Уснио је године 1702. у Сент Андреји туфегција Петар Призренац чудан сан.

Маса народа путовала је празнином.

Плутала су изнад преморених људи три сунца и сијала је вечна светлост. (Сунца нису имала постељу да се у њој скриву и тамо усну.)

Сав народ што је ходао, па и сам Патријарх, носио је су исти белег на левом образу.

Црну, дугу шару што је била кључ за душу. Или кључ за памћење.

Од тог света који се кретао, по страни, биле су поређане собе.

Једна до друге са столовима од тешке, дебеле храстовине.

Над столовима, под перикама, стајала су нагнута лица што су у дебеле, велике књиге са жутом хартијом записивала знакове од љуте паучине трагајући за миром и истином...

Са свих лица капале су на хартију крупне грашке зноја...

Иза овог сна туфегција Петар тридесет дана заредом у постељи од крзна риса сањао је исти сан.

Лежао је народ на пољима и сањао топле, топле снове смешећи се у њима.

Падале су вреле кише на гомиле полеглих тела.

Ка њима путовала је дуга што никада није засијала изнад њих.

Снови су постајали све врелији и врелији сваке дуге ноћи, док се превртао у постељи.

Претварајући се у ужарену лопту лаве што се котрља равницом.

На тела потом почеле су да падају хладне кише, снег и иње, туча и мраз.

И тешка вишевековна несаница...

Будио се обливен хладним знојем.

Стабло дана улазило је у собу у кући изнад Пожаревачке цркве; сливало се плетиво кише на Сент Андреју.

Церили су се у лице, подсмешљиви векови.

Хладовина је болела јако. Јако...

Попут потмулог људског осмеха... ■

Сентандреја (фото: Иван Јакшић)

ДРАГОМИР ДУЈМОВ

Чувари табанског острва

Четвртак, 3. мај 1928.

Мало је било таквих ствари те 1928. године које су успеле тако страшно да узбуде мушке духове Будимпеште као што је то био френетичан наступ надалеко познате плесачице Позефин Бејкер у најпопуларнијем локалу мађарске престонице, у помпезном „Ројал орфеум”-у. Новинари су је одмах обасули франпантним називима: „Црна богиња” и „Бронзана Венера”. „Из целог њеног бића просто избија Африка.” „У њеном осмеху препознаје се Тангањика и чича Томина колиба... и бујност прашуме”, писала је сензационалистички штампа о талентованој афроамеричкој певачици, играчици и екстравагантної уметници.

Табан је, по старој навици, сву ту халабуку око доласка неке „негерке”, што је у мађарском језику без икакве предрасуде означавало „особу црне боје коже”, посматрао са извесном скепсом и са максималном уздржаности. Исто онако као што би то стари Табанци и иначе одувек чинили „када би се трефило штогођ смешно тамо преко, у тој сумњивој Пешти”. А то „смешно” увек би означавало неку чудновату, необичну ствар.

Изузетак је био времешни Павле Бадовински, један од најпознатијих фотографа у Будимпешти, па и много шире. Бадовински је одвајкада био и остао велики обожавалац живота и поклоник лепе уметности. Све ће бити да је он био једини житељ Табана који се искрено одушевљавао доласком Џенифер Бејкер.

Свуда је отворено изражавао свој револт, бунт и огорчење због подизања опште хистерије и панике у највишим политичким круговима због наступа „Црне богиње”.

Берберин Мика Манојловић који је важио за најобавештенију и најупућенију особу у ствари које се дешавају у Будиму, и о коме се нашироко говорало да „знаде и оно што доноси сутра, па и накусутра”, заступао је мишљење већине табанских Срба.

– Но, само нам је још та негерка фалила о’де! – одмахне берберин руком у којој се злослутно зацаклише добро наоштрене маказе, па настави да шиша Бадовинског. – Кажу да је није срамота, па игра кроз гола пред публикумом. Нага к’о од мајке родита... Нимало ме не чуди што се госпо’н министар Сцитовски двоумио ’оће л’ јој допустит’ ил’ ипак неће да игра у „Ројалу”?

– А понајвише ј’ против наступа те негеркиње био онај грлати Петровац који је у Парламенту нап’о Сцитовског! – упаде му у реч Благоје Адашевић, који се пре много година доселио из оближњег Калаза.

– Та, људи моји, није ред да пештанска младеж гледа како се кобеца гола женскиња на позорници – настави брица Мика Манојловић.

– Но, и то ми је как’а смешна забава! – добаци иронично Исак Радетковић.

– У шта се само овај свет претворио! Требало би ту бесрамницу протерат’ отале! Нек’ иде с милим Богом, ди јој драго!” – изјави зајапурени Богољуб Шијачић.

– То су тражиле и многе католичке организације к’о што је Маријина конгрегација, Зрињјева гарда, бројне католичке црквене општине, Хришћански женски табор, а исто тако и хришћанске партије. – надовеза се Мика Манојловић.

– Да сам ја какођ, којом срећом министар, ја би, богме, све то о’ма похапсио. И ту играчицу а и све оне који к’о да ни с’ дотепавни, па буљиду како се та голотиња пренемаже на бини! – надовеза се љитито Адашевић.

– Није ни чудо што је та играчица морала прво пред пештанским полицијским начелником и државним секретарима да прикаже свој програм... – настави са трукном ироније у гласу берберин.

– Па ипак нис’ успели да је зауставио – одмахну разочарано Шијачић.

– Та амишна бећаруша се исиграла са тим главојама. Није играла наскроз голо.

Ајак! Сисе су јој биле покривене... – захуктано рече берберин.

– А она ствар? – прекиде га неочекивано седокоси Радетковић.

– Еееј, велики сте ви бећар гос’н Исо! – одговори Мика брица.

– Види маторог јарца, још би и он лизн’о со! Нисте се ва’да и ви помамили? –

дода цинично Адашевић.

– А ти к’о да не би? – добаци му помало увређени Радетковић.

– Даштанег! – узврати одушевљено Адашевић. Сви се грохотом насмејаше.

Бадовински је све време ћутао. Иако је у њему прорадио вулкан који је претио да ће сваког трена почети да бљује усијано камење, стари фотограф је ипак некако успео да се суздржи.

Завршивши шишање он устаде из столице са кожним узглављем, па ошине оштрим погледом присутне. Онако разочаран и бесан он свима осорно сасу у брк: „Господо, ја сам вас сво ово време слуш’о, а да нисам ни писн’о, нит сам зубима шкрипн’о. Ал’, брате мој, што је много, много је! Ви сте канда сви как’и месечари! Бауљате околу по поноћној месечини, па се ва’да још и верете по на’ереним крововима. Та, зар ми табански Срби увек морамо бити так’и заостати и задрти? ’Оћемо л’ икада ’тети и смети да при’ватимо изазов модерног света? ’Оћемо л’ икад барем малко отшкринути та наша вишевековна, тешка, зарђалим гвожђем опточена ’растова врата, па да мало провиримо, прошкиљимо и разгледамо наоколо, како л’ изгледа тај чудан свет око нас? А ко зна, можда ће се наћи и неки ваљани разлог да се изненадимо, па можда чак и одушевимо! Цели овај наш Табан к’о да је, божемпрости, неко острво насред сињег мора.

– Ал’ то наше острво, к’о што кажете, нас је вековима очувало! Не би ми данас српски диванили о’де да није било тог острва! – узврати Мика берберин, изражавајући своје неслагање са изјавом Бадовинског.

– У тим сте само денекле у праву, гос’н Мико – настави свој монолог Бадовински. – Острво нас је очувало, али, браћо моја, острво не служи смо за одбрану! Острво истодобно пружа и могућ-

ност да се заплочи морем, да се упознаду нови далеки светови.

– И шта би ми радили у тим далеким световима? – добаци изазовно стари Радетковић.

– Шта? Зна се! Да се отуђимо! Да погазимо наше миомирисно православље! И да наскроз заборавимо ко смо и шта смо! – надовеза се видно узрујани Шијачић.

– А заш’ би се отуђили? Ено, и Никола Тесла, најмудрија српска глава, коме можемо да зафалимо да нам у кући светли сијалица, већ дуго година живи у Америци, па се ипак није одрек’о свог српства! Само да знате, тај Никола Тесла је своје наследство, сав иметак што му је оставио у наследство његов ујак, сарајевски митрополит Николај Мандић, предао српској школи у Госпићу! Е, па таки је Србин тај Никола Тесла! Није се американизир’о! Пондак би мог’о споменит’ и Михајла Пупина, нашег светски познатог научника и универзитетског професора који више од пола века живи и ради у Америци! Ето, браћо моја, ни он се није одрек’о свога рода и племена! Ево, ре’ћу вам још један пример! И наш Вук Караџић је ва’да дуже живио у туђини нег’ у својој родној Србији! Ал’ од њега већег Србина не можемо ни замислити!

Настаде мук у берберској радњи.

– На крају, жао ми је, ал’ морам да вам кажем у лице да сте сви ви, а на моје велико зачорање и ви гос’н Мико, били и остали задрти Табанци који неће да при’вате ништа што је ново, напредно и модерно – рече с болом у гласу Бадовински.

– Ако је та негеркиња и њена игра, како ви кажете, гос’н Пајо, напредно и модерно, онда је велико питање да ли је све то потребно нама? – иронично ће Мика брица.

– Не кажем ја да је све оно што ј’ модерно и ново да је то без грешке. Ајак! Али ја вас позивам барем мало да се отворите према том „сумњивом пештанском свету”.

– А шта би ви волели мајстор Пајо? Да се купимо, па да сви к’о један одемо да гледамо ту негерку? – добаци изазовно Адашевић.

– А зашто не би? Тако штогод ни онако још нисте вид’ли... – одговори Павле Бадовински, извади из цепа пенгов и лежерно убаци у мали метални умиваоник испод зидног огледала. Кованица непријатно зазвечи. Седи фотограф сав одважан још једном прелети преко лица присутних, па уз поздрав „У здрављу! Збогом!” још дода: „А сад идем да усликам ту црну играчицу, ал’ од мене немојте тражити дупликате!” те енергично напусти берберски салон са кожном футролом малог „Voigtlander Voh Kamera” фотоапарата, која му је висила о врату.

(Одломак из романа „Под сенком будимског Герзелеза”)

Будимски Табан са звоником српске цркве (десно)